

Хавронюк Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЯК ЇЇ ВИЗНАЧИТИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) містить кілька положень про ефективність досудового розслідування. Йдеться про таке:

– у разі неефективного досудового розслідування прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого (п. 8 ч. 2 ст. 36);

– у разі неефективного досудового розслідування Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування (ч. 5 ст. 36);

– для забезпечення ефективності досудового розслідування орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи (ч. 5 ст. 38);

– у разі неефективного досудового розслідування керівник органу досудового розслідування уповноважений відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування та призначати іншого слідчого (п. 2 ч. 2 ст. 39), а керівник органу дізнання – відсторонювати дізнавача від проведення дізнання та призначати іншого дізнавача (п. 2 ч. 2 ст. 39-1);

– з метою забезпечення ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) або уповноважені ним прокурори мають право визначити підслідність або доручити здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 і 408 Кримінального кодексу України (далі – КК), іншому органу досудового розслідування (абз. 14 ч. 1 ст. 615).

2. Попри зазначене, КПК чи інший закон не містять ані визначення поняття *«ефективність досудового розслідування»*, ані переліку її критеріїв. Не вдалося їх знайти і в наказах Генерального прокурора.

За їх відсутності наведені вище положення КПК є юридично невизначеними, а використання повноважень щодо відсторонення і заміни слідчого (дізнавача) часто може перетворюватися у зловживання ними чи їх перевищення. Особливо небезпечним це може бути в ситуації доручення Генеральним прокурором (особою, яка виконує його обов'язки) чи керівництвом обласної прокуратури здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, оскільки це може відбуватися з політичних, а не юридичних причин.

Щоби таких зловживань і перевищення влади не було, необхідно визначити поняття *«ефективність досудового розслідування»* та його критерії.

3. При цьому слід насамперед враховувати **мету досудового розслідування**.

Чи можна нею назвати **викриття правопорушника** – «щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини», як зазначено у ст. 2 КПК?

Ні, адже досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і може закінчуватися не лише направленням до суду обвинувального акта, а й закриттям кримінального провадження, направленням до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або про закриття кримінального провадження (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК).

У більшості випадків кримінальні провадження закриваються і жодного *викриття* правопорушника не відбувається.

4. Чи можна метою досудового розслідування назвати захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень (ст. 2 КПК)?

Також ні. Адже згідно зі ст. 214 та іншими КПК слідчий, дізнавач, прокурор починають досудове розслідування вже після того, як кримінальне правопорушення вчинене, а тому захистити від нього вже неможливо.

Звісно, це не виключає випадків запобігання кримінальним правопорушенням, їх своєчасного виявлення та припинення, але все ж розслідування випадків готування до кримінального правопорушення чи замаху на нього становлять мізерну частку всіх досудових розслідувань.

5. Можливо, законодавець мав на увазі захист від кримінальних правопорушень як елемент загальної превенції, згаданої у ч. 2 ст. 50 КК? Тобто мета досудового розслідування полягає у демонстрації потенційним правопорушникам каральних можливостей держави.

Також ні – з огляду на сумні статистичні дані щодо кількості: латентних кримінальних правопорушень; закритих кримінальних проваджень; проваджень, в яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято; проваджень, в яких розслідування зупинене, а також на співвідношення кількості проваджень, в яких особам повідомлено про підозру і які направлено до суду з обвинувальним актом.

6. Чи може бути метою досудового розслідування забезпечення справедливості?

Якоюсь мірою так. Адже вся система кримінальної юстиції власне і створена для того, щоби забезпечувати справедливість, насамперед для потерпілих.

Але тут важливо знати, що саме ми розуміємо під справедливістю?

Словник української мови визначає, що справедливість – це: 1) властивість за значенням справедливий, тобто який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження; 2) правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь [1]. Згідно з Енциклопедією, справедливість – фундаментальна моральна, правова, політична цінність – співвідповідність вчинку і відплати, ідеал

відновлення і утримання рівноваги, порушеної внаслідок діяльності (бездіяльності) суб'єкта (індивіда, групи, інституції) [2]. На думку філософів, справедливість – загальне співвідношення цінностей, благ між собою і конкретний розподіл їх між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини і її невід'ємні права [3, с. 350].

Перелік визначень справедливості можна продовжити, але навряд ці визначення допоможуть встановити, чи було в конкретному випадку досудове розслідування ефективним.

7. На цьому етапі повернемося до поняття **ефективності**.

Енциклопедія її розуміє як відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, що визначається як відношення результату до затрат, які зумовили його одержання [2]. Словник каже, що ефективність – від слова ефективний, тобто такий, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект [1]. Коротко кажучи, ефективність означає максимальний результат при мінімальних затратах.

Закони, що визначають правовий статус відповідних органів досудового розслідування (Закон «Про Державне бюро розслідувань», Закон «Про Бюро економічної безпеки України» і Закон «Про Національне антикорупційне бюро України») вказують, що завданнями цих органів є запобігання (попередження), виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до їх компетенції. Коли завершується етап досудового розслідування, ці завдання вважаються виконаними.

З цього випливає, що **результатом досудового розслідування** є той акт, яким воно закінчується – обвинувальний акт, постанова про закриття кримінального провадження або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або клопотання про закриття кримінального провадження (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК).

Мінімальні затрати ж передбачають, що досудове розслідування відбулось швидко і якісно. **Якість** у цьому контексті означає, зокрема, що:

– обвинувачення не спростоване судом – ні в першій, ні в апеляційній та касаційній інстанціях;

– постанову про закриття кримінального провадження не скасовано;

– відповідне клопотання задоволене.

8. Однак, повертаючись до наведених вище положень статей 36, 38–39-1, 615 КПК, зазначимо, що за такого розуміння ефективності досудового розслідування вона (ефективність) *не може бути констатована на етапі ще не закінченого досудового розслідування*. Відповідно, відсторонити слідчого (дізнавача) і доручити розслідування іншому прокурор не може.

9. Для того ж, щоби встановити неефективність досудового розслідування ще у той час, коли воно **не закінчено**, потрібно спиратися на інші критерії. Їх логічно було б виводити безпосередньо з положень ст. 2 КПК «Завдання кримінального провадження». Тоді зазначеними критеріями неефективності досудового розслідування будуть:

1) порушення встановлених законом вимог щодо розслідування як:

– швидкого (порушення конкретних встановлених КПК строків або розумних строків);

– повного (не розслідування окремих епізодів злочинної діяльності, непритягнення до відповідальності всіх співучасників кримінального правопорушення, в міру їхньої вини, ігнорування необхідності доказування певних обставин, що підлягають доказуванню, і необхідності збирання доказів);

– неупередженого (повідомлення про наявність конфлікту інтересів, необґрунтоване повідомлення про підозру за статтею КК, яка передбачає відповідальність за менш тяжкий злочин, невизнання певної особи потерпілою, розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою під час розслідування, публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості, тощо);

2) обвинувачення невинуватого;

3) піддання будь-якої особи необґрунтованому процесуальному примусу;

4) не застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження (неналежне фіксування кримінального провадження, неналежне повідомлення тощо).

Такі критерії мають бути закріплені в законі (наприклад, у ст. 36 КПК) і за необхідності можуть бути деталізовані у наказі Генерального прокурора. За таких обставин вони відповідатимуть принципу юридичної визначеності, а будь-яке рішення про відсторонення слідчого (дізнавача) від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого (дізнавача) можна буде оскаржити. Крім усього іншого, це додасть відповідним процесуальним рішенням необхідної антикорупційної публічності.

Список використаних джерел

1. Словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd>.
2. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua>.
3. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/11783/1/%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BAa-1.pdf>.